

Powstanie i rozwój Polskiej Rady Ekumenicznej

I

Polska Rada Ekumeniczna, która w 1996 roku obchodziła 50. rocznicę swojego istnienia, nie jest pierwszą strukturą ekumeniczną działającą na terenie naszego kraju. Pierwszą w Polsce organizacją międzywyznaniową był powstały w 1923 roku Oddział Krajowy Światowego Związku Krzewienia Przyjaźni między Narodami za Pośrednictwem Kościołów. W pierwszych latach swego istnienia Oddział Krajowy był płaszczyzną spotkań sześciu Kościołów ewangelickich tradycji luterkańskiej, reformowanej i ewangelicko-unijnej, miejscem rozstrzygnięć różnych spornych kwestii, a także podejmowanych wspólnie akcji. Po przystąpieniu w 1930 roku do Oddziału Krajowego Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, nastąpiło historyczne spotkanie we wspólnej organizacji dwóch odmiennych tradycji chrześcijańskich – ewangelicyzmu i prawosławia. W polu zainteresowań Oddziału Krajowego nie znalazły się natomiast Kościoły tradycji starokatolickiej i wolnokościelnej. Wzmagające się od początku lat trzydziestych napięcia między ewangelikami narodowości polskiej i niemieckiej sprawiły, że Oddział Krajowy Światowego Związku zaprzestał w 1935 roku swojej działalności.

II

Tymczasowa Rada Ekumeniczna, która ukonstytuowała się pod koniec 1942 roku jako rezultat organizowanych od mniej więcej dwóch lat konspiracyjnych zebrań ekumenicznych, była budowana od samego początku na szerszej bazie konfesyjnej. W warunkach okupacji było rzeczą oczywistą, że przedstawiciele poszczególnych wyznań należeli do niej personalnie, a nie jako oficjalni reprezentanci Kościołów. Opracowano ekumeniczne „Wyznanie Wiary Polskich Chrześcijan” (Konfesja

Polska), formułujące zasady dogmatyczne uznane za wspólne dobro. Na zebraniu, odbywającym się w marcu 1944 roku w kaplicy metodystycznej w Warszawie, dokument podpisali duchowni następujących Kościołów: Ewangelicko-Augsburskiego, Ewangelicko-Reformowanego, Metodystycznego, Starokatolickiego Mariawitów i Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego.

Pierwsze publiczne wystąpienie Tymczasowej Rady Ekumenicznej miało miejsce 14 października 1945 roku. Poza reprezentantami pięciu wyżej wymienionych Kościołów, udział w pracach zadeklarowali baptyści i prawosławni. Zorganizowano pierwsze nabożeństwo ekumeniczne z udziałem reprezentantów siedmiu różnych wyznań, którzy potem, na posiedzeniu plenarnym, potwierdzili uroczyście swą przynależność do Rady Ekumenicznej. Wszyscy członkowie zobowiązali się propagować we własnych środowiskach wyznaniowych ekumenicznego ducha braterstwa i współpracy, w myśl sformułowania, *że to, co nas łączy, jest wyższego gatunku, aniżeli to, co nas dzieli*¹.

Tutułem uzupełnienia trzeba jednak dodać, że 2 października 1945 roku, tj. 12 dni przed pierwszym publicznym wystąpieniem Tymczasowej Rady Ekumenicznej, reprezentanci pięciu Kościołów protestanckich – Ewangelicko-Augsburskiego, Ewangelicko-Reformowanego, Metodystycznego, Baptystów i Ewangelicznych Chrześcijan – utworzyli wspólne oficjalne przedstawicielstwo pod nazwą: Rada Kościołów Protestanckich w Rzeczypospolitej Polskiej. Organ ten, którego prezesem został ks. Konstanty Najder, superintendent generalny Kościoła Metodystycznego, wyznaczał sobie następujące cele:

- 1/ pogłębienie współpracy na niwie religijnej i społeczno-charytatywnej*
- 2/ reprezentowanie polskiego protestantyzmu wobec kraju i zagranicy;*
- 3/ wspólna obrona przeciwko wszelkim zakusom na wolność sumienia i pełnego równouprawnienia religijnego w kraju*
- 4/ kultywowanie duchowej łączności z protestanckimi Kościołami za granicą, a szczególnie z Ameryką Północną*

¹ "Kościół Powszechny" (organ Rady Ekumenicznej w Polsce), Warszawa 1947, nr 1-2, s. 29.

5/ pośredniczenie, uzyskanie i rozprowadzanie w kraju pomocy materialnej od zagranicznych protestanckich Kościołów².

Z zachowanych materiałów i dokumentów wynika jednoznacznie, że w okresie od października 1945 roku do połowy listopada 1946 roku, tj. do momentu oficjalnego ukonstytuowania się Polskiej Rady Ekumenicznej³, w dziedzinie współpracy międzywyznaniowej dominowała zdecydowanie Rada Kościołów Protestanckich. Jej działalność – o czym świadczy księga protokołów – była dosyć jednostronna: dotyczyła rozprowadzania pomocy materialnej otrzymywanej od zagranicznych Kościołów protestanckich. Poczynając od drugiej połowy listopada 1946 roku agendy Rady Kościołów Protestanckich przejął utworzony przy PRE Komitet Odbudowy Kościelnej, natomiast ona sama zaprzestała działalności.

Oficjalne ukonstytuowanie się Polskiej Rady Ekumenicznej nastąpiło w Warszawie, 15 listopada 1946 roku z udziałem 46 delegatów reprezentujących 12 wyznań: Kościół Ewangelicko-Augsburski, Kościół Ewangelicko-Reformowany, Kościół Metodystyczny, Polski Kościół Chrześcijan Baptystów, Kościół Ewangelicznych Chrześcijan, Związek Kościołów Chrystusowych, Kościół Wiary Ewangelicznej, Unię Zborów Adwentystów Dnia Siódmego, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Polski Narodowy Kościół Katolicki, Kościół Starokatolicki Mariawitów i Kościół Starokatolicki⁴.

Podjęto dwie ważne decyzje: przyjęto statut (tymczasowy) i wybrano władze. Prezesem PRE został ks. Zygmunt Michelis (1890-1977), duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego⁵.

² Odpis dokumentu, datowanego 17 października 1945 roku, w posiadaniu autora.

³ W pierwszych latach po wojnie używano nazwy: Chrześcijańska Rada Ekumeniczna.

⁴ Kościół Ewangelicznych Chrześcijan, Związek Kościołów Chrystusowych i Kościół Wiary Ewangelicznej połączyły się później w Zjednoczony Kościół Ewangeliczny. Kościół Starokatolicki zaprzestał działalności na terenie naszego kraju. Adwentyści, zgodnie z ogólną linią adwentyzmu światowego, nie angażowali się bezpośrednio w ruch ekumeniczny. Polski Narodowy Kościół Katolicki nosi dziś oficjalną nazwę - Kościół Polskokatolicki.

⁵ Statut Tymczasowej Rady Ekumenicznej opublikowano w: "Kościół Powszechny", Warszawa 1947, nr 1-2, s. 31nn; por. też artykuł: Chrześcijańska Rada Ekumeniczna w Polsce, w: "Strażnica Ewangeliczna" (dwutygodnik religijno-społeczny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego), Warszawa 1947, nr 1, s. 6.

Do roku 1950 PRE rozwijała bardzo ożywioną pracę, organizując tygodnie modlitwy o jedność chrześcijan, nabożeństwa ewangelizacyjne, ekumeniczne tygodnie biblijne (1947, 1948), podczas których zrodziła się m.in. idea rozpowszechnienia w Polsce miliona egzemplarzy Biblii. Ponadto zwołano trzy ekumeniczne konferencje teologiczne (1947, 1949, 1950) na temat katolickiego i protestanckiego stanowiska wobec sakramentu Chrztu i Eucharystii. Dyskutowano także nad istotą i zadaniem Kościoła w świetle Biblii i Tradycji.

Działalności nie ograniczano bynajmniej tylko do terenu Warszawy. W Łodzi, Bytomiu, Gdańsku, Lublinie i Krakowie powstały okręgowe rady ekumeniczne.

Żywo rozwijała się także praca wśród młodzieży. W czerwcu 1947 roku odbyła się Ogólnopolska Konferencja Chrześcijańskiej Młodzieży Ekumenicznej, a w lutym 1948 roku powołano Młodzieżową Radę Ekumeniczną, w której zasiedli przedstawiciele dziewięciu wyznań.

Nie zapomniano o wydawnictwach. W latach 1947-1950 ukazywał się, żywo redagowany, "Kościół Powszechny", organ PRE. Dla wspólnego użytku Kościołów członkowskich wydano „Śpiewnik Kościoła Powszechnego”⁶.

Ogromnie odważnym przedsięwzięciem, podjętym z inicjatywy ks. prezesa Z. Michelisa, były ekumeniczne nabożeństwa komunijne. Po raz pierwszy takie nabożeństwo odbyło się w kwietniu (Wielki Czwartek) 1950 roku w kościele ewangelicko-reformowanym na Lesznie w Warszawie. Celebrowali je ks. Z. Michelis i ks. Edward Narbuttowicz - duchowny Kościoła Narodowego. Po raz drugi ekumeniczne nabożeństwo komunijne odbyło się w tej samej świątyni w styczniu 1951 roku z okazji Powszechnego Tygodnia Modlitwy o Jedność Chrześcijan. Przy ołtarzu stanęło wówczas 12 księży różnych wyznań. Za każdym razem do Stołu Pańskiego przystąpiło ok. 200 osób. Trudno ustalić, z jakich wyznań wywodzili się świeccy uczestnicy wspólnoty eucharystycznej. Na podstawie złożonych wypowiedzi i świadectw wiadomo natomiast, że czynny udział w

⁶ Charakterystykę działalności Polskiej Rady Ekumenicznej opieram głównie na materiałach zamieszczanych w "Kościół Powszechny" i "Strażnicy Ewangelicznej" w latach 1947-1950 oraz na zachowanych protokołach posiedzeń.

nabożeństwie komunijskim wzięli duchowni sześciu Kościołów: Ewangelicko-Augsburskiego, Ewangelicko-Reformowanego, Metodystycznego, Baptystycznego, Narodowego i Starokatolickiego Kościoła Mariawitów⁷.

Praktykowanie interkomunii napotkało jednak na pewne opory w niektórych Kościołach. Zwierzchnik Starokatolickiego Kościoła Mariawitów, bp Roman Próchniewski, zgodnie z wielowiekową tradycją katolicką uważał, że *tylko ta Eucharystia jest ważna, którą konsekruje biskup lub przez niego upoważniony kapłan*. Podkreślał potrzebę przestrzegania trzech stopni kapłaństwa: biskupa, prezbitera i diakona. Natomiast reprezentant Polskiego Kościoła Chrześcijan Baptystów, ks. Aleksander Kircun, oświadczył, że sam uczestniczył we wspólnej Komunii św., *ale wobec protestu wiernych postanowiliśmy nie brać nadal w niej udziału*⁸.

Zaostrzająca się pod koniec lat czterdziestych konfrontacja pomiędzy Wschodem a Zachodem, znana pod nazwą „zimnej wojny” i odczuwalna we wszystkich dziedzinach życia, nie pozostała bez wpływu na działalność PRE. Poczynając od 1950 roku, przerwane zostały nie tylko personalne, ale nawet listowne kontakty z Światową Radą Kościołów w Genewie. Z powodu braku darów zagranicznych oraz funduszy na administrację, Rada zmuszona była zwolnić całkowicie personel administracyjny. Zawieszono wydawanie "Kościoła Powszechnego"⁹.

W atmosferze histerycznego doszukiwania się wszędzie przez władze komunistyczne szpiegów amerykańskich, doszło do aresztowania wielu duchownych z protestanckich Kościołów wolnych i Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego; zwierzchnik ostatniego z wymienionych Kościołów, bp Józef Padewski, zmarł w areszcie w maju 1951 roku.

W tych trudnych dla ekumenizmu polskiego warunkach, 30 marca 1951 roku obradowało w Warszawie doroczne plenarne posiedzenie PRE. Punkt 3 obrad

⁷ Sprawozdanie z działalności Chrześcijańskiej Rady Ekumenicznej za rok 1950 (datowane 22 lutego 1951 r., podpisane przez prezesa ks. Z. Michelisa); Protokół posiedzenia Chrześcijańskiej Rady Ekumenicznej w dniu 30 marca 1951 roku. Odpisy obu dokumentów w posiadaniu autora.

⁸ Protokół posiedzenia Chrześcijańskiej Rady Ekumenicznej w dniu 30 marca 1951 roku.

⁹ Por. Sprawozdanie z działalności Chrześcijańskiej Rady Ekumenicznej za rok 1950.

przewidywał likwidację Rady i zerwanie łączności z Centralą w Genewie. W toku burzliwej dyskusji padło jednak wiele głosów w obronie Rady. Ks. Julian Pękala z Kościoła Narodowego, po wymienieniu jej dotychczasowych osiągnięć, stwierdził w konkluzji: *Dlatego moje serce pragnie, ażeby Rada Ekumeniczna nie rozwiązywała się, lecz żyła nadal dla wspólnego dobra.* W podobnym duchu wypowiedział się ks. A. Kircun: *Trzeba, żeby trwała tak długo, póki to będzie możliwe. Mam dla niej wiele wdzięczności i pragnę, żeby praca jej rozwijała się dalej.*

Ks. Edward Dietz z Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego jako ostatni z dyskutantów oświadczył: *Stwierdzam, że nie ma wśród nas nikogo, kto by zgodził się na likwidację Rady. Wobec tego zapytuję Prezesa, czy projekt zlikwidowania Rady nie jest wynikiem sugestii Władz Państwowych.*

Odpowiedź Prezesa brzmiała następująco: *Dwie są przyczyny, które muszą być jasno wyrażone: jedna okoliczność – to przerzedzenie się naszych szeregów z przyczyn od nas niezależnych, a druga – pewne polityczne przejawy Światowej Rady, których my podzielać nie możemy. Umieszczając w porządku dziennym projekt likwidacji, chciałem usłyszeć o tym nie tylko wasze zdanie, ale i również zdanie Władz. I mogę stwierdzić, że Władze nasze wyznaniowe zupełnie pozytywnie odnoszą się do naszej działalności i nie domagają się bynajmniej likwidacji Rady Ekumenicznej. Ze strony władz nic więc nie stoi na przeszkodzie, żebyśmy dalej istnieli, choć nie mamy formalnie zatwierdzonego statutu¹⁰.*

Ostatecznie nie doszło więc do likwidacji Rady, a na stanowisko prezesa wybrano przez aklamację ponownie ks. Z. Michelisa. Ówczesna sytuacja społeczno-polityczna nie sprzyjała jednak przyjaznej współpracy Kościołów. Prezes PRE, w artykule opublikowanym w styczniu 1953 roku pisał: *Ruch ekumeniczny w Polsce przestał faktycznie być popierany przez Kościoły, a stał się akcją jednostek spośród różnych wyznań (...) Wystąpili oficjalnie z Rady prawosławni, ewangeliczni i wolni*

¹⁰ Protokół posiedzenia Chrześcijańskiej Rady Ekumenicznej w dniu 30 marca 1951 roku.

*chrześcijanie, adwentyści, metodyści. Inne Kościoły oficjalnie nie wystąpiły, ale w rzeczywistości są reprezentowane tylko nieoficjalnie przez jednostki*¹¹.

III

Zastój w działalności PRE trwał ponad cztery lata. Odwilż polityczna, której pierwsze oznaki pojawiły się w 1955 roku, umożliwiła wznowienie pracy. 7 grudnia tegoż roku odbyło się pierwsze, po dłuższej przerwie zebranie Rady, w którym uczestniczyły nawet te Kościoły, które wcześniej zadeklarowały swoje wystąpienie. Na posiedzeniu tym postanowiono z uznaniem przyjąć do wiadomości wysiłki Światowej Rady Kościołów oraz Amerykańskiego Związku Kościołów dla zmniejszenia międzynarodowego napięcia i ochrony pokoju¹². Możliwość podjęcia takiej uchwały ukazywała dobitnie, że atmosfera polityczna w kraju ulegała zdecydowanej poprawie.

Tak więc po długim okresie izolacji wolno znów było nawiązywać kontakty z światowymi organizacjami ekumenicznymi i konfesyjnymi. Rada, kierowana w dalszym ciągu przez ks. Z. Michelisa, podjęła energiczne starania o przyznanie jej statusu "rady stowarzyszonej" ŚRK. Wysiłki te zostały uwieńczone sukcesem w 1957 roku. W tym samym roku na posiedzeniu w Liselund (Dania), przygotowującym utworzenie Konferencji Kościołów Europejskich, prezes PRE mógł wygłosić jeden z głównych referatów na temat: „Nasza wspólna odpowiedzialność”.

Okazją do zademonstrowania wspólnoty i więzi, łączącej Kościoły zrzeszone w PRE ze sobą i z ekumenizmem światowym, było poświęcenie w 1958 roku kościoła ewangelicko-augsburskiego Św. Trójcy w Warszawie, zniszczonego przez okupanta, a teraz odbudowanego z gruzów. Na uroczystość tę przybyli przedstawiciele

¹¹ Z. Michelis: *Kryzys ekumenii*, "Strażnica Ewangeliczna", Warszawa 1953 nr 1, s. 6.

¹² Protokół z zebrania Chrześcijańskiej Rady Ekumenicznej z dnia 7 grudnia 1955 r.; cyt. za: H.P. Schreiner, *Udział Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w rozwoju ruchu ekumenicznego w Polsce w latach 1923-1968*, Warszawa 1975 (praca magisterska, maszynopis).

wszystkich Kościołów członkowskich PRE i wielu Kościołów zagranicznych; obecny był również sekretarz generalny ŚRK, Willem A. Visser 't Hooft¹³.

Pewną stabilizację wniosło również zatwierdzenie przez władze państwowe statutu PRE (1958). W działalności krajowej podjęto organizowanie spotkań referatowo-dyskusyjnych, podczas których przedstawiciele różnych Kościołów wypowiadali się na takie tematy, jak tradycja kościelna, prozelityzm, rola kobiety w Kościele.

W ramach Rady zaczęły działać komisje ds. pomocy międzykościelnej, piśmiennictwa i szkółek niedzielnych oraz młodzieży. W Warszawie PRE doczekała się lokalu, w którym mieściła się księgarnia, biblioteka i czytelnia czasopism. W każdy wtorek odbywały się tam wieczory dyskusyjne na tematy ekumeniczno-religijne. Wieczory te, cieszące się dobrą frekwencją, były jedną z form pracy, przez którą Rada chciała zainteresować problemem ekumenii szersze kręgi społeczeństwa¹⁴.

IV

Chociaż PRE była od samego początku radą Kościołów, to jednak w praktyce w pierwszym piętnastoleciu powojennym nosicielem idei ekumenicznej było stosunkowo wąskie grono przedstawicieli Kościołów. Ta sytuacja zaczęła się powoli zmieniać, gdy w 1960 roku prezesem PRE wybrano zwierzchnika Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, bpa Jana Niewieczerzała (1914-1981), człowieka o niezwykłym darze zjednywania szerokiego grona przedstawicieli najróżniejszych Kościołów dla idei i współpracy ekumenicznej. W okresie jego prezesury, która trwała do stycznia 1975 roku, uaktywniły się różne komisje, przystąpiono do zakładania oddziałów regionalnych, dzięki czemu Rada uległa rozszerzeniu, a myśl i postawa ekumeniczna zaczęła powoli przenikać do stosunkowo szerokich rzesz wiernych. Liczba Kościołów członkowskich ustabilizowała się na poziomie ośmiu.

¹³ Por. "Ekumeniczny Biuletyn Prasowy", Warszawa 1957 nr 1.

¹⁴ "Ekumeniczny Biuletyn Prasowy", Warszawa 1959 nr 3.

Były to: Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Polskokatolicki, Starokatolicki Kościół Mariawitów, Kościół Ewangelicko-Augsburski, Kościół Ewangelicko-Reformowany, Kościół Metodystyczny, Polski Kościół Chrześcijan Baptystów i Zjednoczony Kościół Ewangeliczny.

W działalności PRE w latach sześćdziesiątych rzucała się w oczy przede wszystkim jej coraz większa aktywność na międzynarodowej arenie ekumenicznej. Kontakty i współpraca ze ŚRK stawały się czymś całkiem normalnym.

Przypomnijmy, że w I Zgromadzeniu Ogólnym ŚRK w Amsterdamie (1948) uczestniczyła tylko dwuosobowa delegacja Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Zwierzchnik tego Kościoła, bp Jan Szeruda (1889-1962), wybrany wówczas w skład Komitetu Naczelnego, nie mógł uczestniczyć w jego posiedzeniach, gdyż władze komunistyczne nie wydawały mu paszportu. Przedstawiciele tego Kościoła nie byli obecni na II Zgromadzeniu Ogólnym w Evanston k. Chicago (1954), gdyż nie otrzymali na czas wiz amerykańskich¹⁵. Nie tylko w krajach komunistycznych, ale i w USA trwał wówczas kurs tzw. zimnej wojny, co znajdowało swój wyraz m.in. w szykanach, jakim poddawano przedstawicieli Kościołów z Europy środkowo-wschodniej i lewicujących działaczy kościelnych z Europy zachodniej. Ówczesny sekretarz generalny ŚRK, W.A. Visser 't Hooft wspomina w swojej autobiografii, że w pewnym momencie wydawało się, że wiza nie otrzyma nawet Gustav Heinemann (1899-1976), późniejszy prezydent RFN¹⁶.

W III Zgromadzeniu Ogólnym ŚRK w New Delhi (Indie, 1961) uczestniczyli delegaci Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, Kościoła Polskokatolickiego i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Ten ostatni Kościół został wówczas przyjęty w poczet członków ŚRK. PRE, jako radę stowarzyszoną, reprezentował w New Delhi jej ówczesny prezes bp Jan Niewieczyża. W 1969 roku członkiem ŚRK został Kościół Starokatolicki Mariawitów. Innym Kościołom

¹⁵ Por.: Oświadczenie delegacji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w PRL na Światową Konferencję Ekumeniczną w Evanston oraz: W. Niemczyk, *Wyjaśnienie nieobecności naszego Kościoła na Światowej Konferencji Ekumenicznej*, "Strażnica Ewangeliczna", Warszawa 1954, nr 16, s. 230n.

¹⁶ W.A. Visser 't Hooft, *Die Welt war meine Gemeinde. Autobiographie*, München 1972, s. 302n.

uzyskanie członkostwa uniemożliwiła zbyt mała liczba członków, były więc reprezentowane w ŚRK pośrednio - przez PRE.

Równie pomyślnie jak z Światową Radą Kościołów rozwijała się współpraca Polskiej Rady Ekumenicznej z Konferencją Kościołów Europejskich. Przedstawiciele Kościołów polskich brali udział we wszystkich kolejnych zgromadzeniach ogólnych KKE, wysyłając często liczne delegacje. Od początku miały też swego przedstawiciela w Komitecie Doradczym KKE. W latach sześćdziesiątych był nim zwierzchnik Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, bp Andrzej Wantuła (1905-1976).

Dzięki współpracy w ramach ŚRK i KKE Kościoły członkowskie PRE mogły nawiązać kontakty i współpracę z Kościołami i radami ekumenicznymi w różnych krajach europejskich. Drogę do spotkania między chrześcijanami polskimi i niemieckimi uutorowało Memorandum Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech z 1965 roku. Był to pierwszy dokument zachodniemiecki, który sugerował uznanie zachodniej granicy Polski oraz ułożenie stosunków między obu sąsiadującymi ze sobą narodami na nowej, przyjaznej podstawie. Od ukazania się tego dokumentu, Kościoły członkowskie PRE, w harmonijnej współpracy z reprezentantami różnych środowisk protestanckich w obu państwach niemieckich, podejmowali, krok po kroku, wielorakie starania na rzecz pojednania Polaków i Niemców. Symboliczną wymowę miał fakt, że w gronie rzeczników pojednania szczególną aktywnością odznaczyli się ludzie, którzy drugą wojnę światową przeżyli w obozach koncentracyjnych, jak np. ks. Waldemar Preiss sen. (1908-1973), jeden z czołowych duchownych Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego lub ks. prof. Woldemar Gastpary (1908-1984), wieloletni rektor Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej.

V

Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, w związku z ogłoszeniem przez papieża Jana XXIII planu zwołania soboru, w całym Kościele

Rzymskokatolickim dokonało się ekumeniczne otwarcie, które dało się również odczuć na terenie naszego kraju.

Jednak pierwsze reakcje Kościołów zrzeszonych w PRE na wiadomość o przystąpieniu tego największego Kościoła do ruchu ekumenicznego były bardzo ostrożne i powściągliwe. Świadczył o tym wydany na początku 1963 roku dokument zatytułowany „Nasze stanowisko”, w którym PRE dokonała oceny sytuacji międzywyznaniowej w Polsce na tle II Soboru Watykańskiego. Dokument odnotował z zadowoleniem fakt organizowania w świątyniach katolickich nabożeństw ekumenicznych, chęć nawiązania kontaktów z duchownymi innych wyznań, a nawet obustronny udział duchownych i wiernych w nabożeństwach o jedność chrześcijan. Z drugiej strony krytykował jednak hierarchię Kościoła Rzymskokatolickiego za to, że nie wypowiedziała się jeszcze w sprawach ekumenicznych. Dokument stwierdzał w konkluzji: *Kościół zrzeszony w PRE mają powody do wstrzemięźliwego ustosunkowania się do przejawów ekumenizmu rzymskokatolickiego*¹⁷.

Nie ulega wątpliwości, że na początku lat sześćdziesiątych istniało wiele powodów *do wstrzemięźliwego ustosunkowania się do przejawów ekumenizmu rzymskokatolickiego*. Z drugiej strony wiadomo jednak, że władzom komunistycznym było bardzo nie na rękę jakiegokolwiek zbliżenie Kościołów członkowskich PRE i Kościoła Rzymskokatolickiego. Toteż skrupulatnego, źródłowego zbadania wymagałaby sprawa, w jakiej mierze wspomniana „wstrzemięźliwość” była postawą autentyczną, w jakiej zaś została wymuszona przez Urząd ds. Wyznań.

W każdym razie do końca lat sześćdziesiątych stosunki między Polską Radą Ekumeniczną a Kościołem Rzymskokatolickim miały charakter nieoficjalny. W okresie tym wielu duchownych, zakonnic i świeckich wyznawców Kościoła Rzymskokatolickiego zaczynało bywać na okolicznościowych nabożeństwach z okazji Tygodnia Modlitwy o Jedność Chrześcijan, organizowanych przez Kościoły członkowskie PRE. Od 1962 roku Kościół Rzymskokatolicki przystąpił sam do

¹⁷ Cyt za: *Nasze stanowisko*, "Jednota", Warszawa 1963 nr 3, s. 19nn.

urządzania nabożeństw z tej okazji, na które, z własnej inicjatywy, przybywali duchowni i wierni niektórych Kościołów zrzeszonych w PRE. Pionierska rola przypadła tutaj zwłaszcza dwom duchownym ewangelickim: ks. Z. Michelisowi, pierwszemu prezesowi PRE, oraz ks. Władysławowi Paschalisowi (1892-1996) z Kościoła Ewangelicko-Reformowanego.

Siostra diakonisa Regina Witt (1921-1998) w następujący sposób opisała współpracę ekumeniczną pierwszego prezesa PRE z środowiskami Kościoła Rzymskokatolickiego: *W roku 1959 ks. Zygmunt Michelis nawiązał kontakty z Kościołem Rzymskokatolickim, które kontynuował aż do śmierci. Wygłaszał referaty z zakresu problematyki ekumenicznej na zaproszenie księży biskupów, uczelni teologicznych, zakonów męskich i żeńskich oraz katolickiego laikatu. Informował także o najważniejszych wydarzeniach światowego ruchu ekumenicznego, prowadził z teologami dyskusje doktrynalne i eklezjalne, prezentował wizje różnych dróg zmierzających ku zbliżeniu Kościołów chrześcijańskich i pobudzał do coraz to nowych poszukiwań. Pisywał liczne artykuły z zakresu problematyki ekumenicznej do czasopism katolickich (...) Nade wszystko jednak żarliwie się modlił, angażując także innych do upraszania daru jedności u Zbawiciela*¹⁸.

Oficjalne stosunki między Polską Radą Ekumeniczną a Komisją Episkopatu ds. Ekumenizmu nawiązane zostały dopiero w styczniu 1974 roku przez powołanie Komisji Mieszanej.

VI

Spoglądając wstecz na przebytą drogę i porównując wysiłki naszych pionierów z aktualną sytuacją ekumeniczną, nasuwają się pewne refleksje.

Polska Rada Ekumeniczna w pierwszych latach swojego istnienia zrzeszała dwanaście Kościołów, dzisiaj natomiast należy do niej tylko siedem. Spośród pięciu Kościołów, które usamodzielnily się po rozpadzie Zjednoczonego Kościoła

¹⁸ R. Witt, *Ksiądz Zygmunt Michelis - w dziesiątą rocznicę śmierci*, "Studia i Dokumenty Ekumeniczne", Warszawa 1987 nr 4, s. 112.

Ewangelicznego w 1988 roku, żaden - ani Kościół Zielonoświątkowy, ani Kościół Wiary Ewangelicznej, ani Kościół Zborów Chrystusowych, ani Kościół Wolnych Chrześcijan, ani wreszcie Kościół Ewangelicznych Chrześcijan - nie stał się członkiem PRE. Dlaczego? Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, który wystąpił z Rady w 1950 roku, nigdy więcej nie podjął starań o ponowne przyjęcie. Jakże dzisiaj byłyby szanse na bliższe związanie się adwentystów z PRE?

Ponad dwudzieścia lat temu stosunki PRE z Kościołem Rzymskokatolickim uległy instytucjonalizacji w oparciu o dwie struktury: Komisję Mieszaną i Podkomisję ds. Dialogu. Czy nie nadeszła właściwa pora, by nadać tym stosunkom bardziej zobowiązujący charakter?

Przed blisko 50 laty w łonie Kościołów członkowskich byli ludzie, wywodzący się z tradycji reformacyjnej, wolnokościelnej i starokatolickiej, którzy mieli odwagę praktykować eucharystyczną wspólnotę. Była to w skali światowej pionierska inicjatywa, która w następnych dziesięcioleciach nie znalazła jednak naśladowców. Toteż z perspektywy półwiecza warto by zapytać, czy nie nadszedł właściwy moment dla wprowadzenia przynajmniej gościnności eucharystycznej między Kościołami członkowskimi Polskiej Rady Ekumenicznej, reprezentującymi wyżej wspomniane tradycje kościelne?

(Powyższy tekst ukazał się w: Karol Karski, „Protestanci i Ekumenizm. Wkład spadkobierców Reformacji w dzieło jedności”, Warszawa 2001, ss. 241-254)